

บทที่ 1

บทนำ

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

ประเทศไทยเป็นประเทศเกษตรกรรม ประชากรส่วนใหญ่ของประเทศประกอบอาชีพทางการเกษตร ในอดีตการเกษตรของไทยเป็นการเกษตรแบบดั้งเดิม พอยุ่พอกิน ผลิตเพื่อกิน เพื่อใช้ภายในครัวเรือน ขยายส่วนที่เหลือและมีการแบ่งปัน พืชหลักที่ปลูกคือ ข้าว แรงงานที่ใช้ในการผลิตเป็นแรงงานคนและสัตว์ เช่น วัว ควาย ช่วยในการทำไร่ไถนา ส่วนแรงงานคนที่ใช้เป็นแรงงานคนในครัวเรือน และมีการลงแขกหรือเอามือเอารัน แลกเปลี่ยนแรงงานกันทั้งในระหว่างเครือญาติและในชุมชน

ในช่วง 20 ปีที่ผ่านมารูปแบบการเกษตรได้ปรับเปลี่ยนเป็นแบบใหม่คือ ผลิตเพื่อการค้า เพื่อสนองความต้องการของตลาด พืชที่ปลูกจึงเป็นพืชเชิงเดี่ยวหรือพืชเศรษฐกิจ ที่ต้องใช้เทคโนโลยีเข้ามาช่วยเพิ่มประสิทธิภาพในการผลิต เช่น การใช้เครื่องจักรกลการเกษตร การใช้ปุ๋ยเคมี และสารเคมีป้องกันกำจัดศัตรูพืช ประกอบกับในส่วนของภาครัฐมีการดำเนินนโยบายการเกษตรเพื่อการค้าเชิงพาณิชย์ เป็นการสนับสนุนวิถีชีวิตการเกษตรเชิงเดี่ยวและสนับสนุนให้เกษตรกรมีการพึ่งพาสารเคมีป้องกันกำจัดศัตรูพืช เพื่อช่วยเพิ่มผลผลิต ทำให้สารเคมีป้องกันกำจัดศัตรูพืชกลายเป็นปัจจัยการผลิตที่สำคัญและมีความจำเป็นสำหรับเกษตรกร ดังนั้นจึงทำให้มีปริมาณการใช้สารเคมีป้องกันกำจัดศัตรูพืชมาใช้ในภาคการเกษตรเพิ่มสูงขึ้นทุกปี

การใช้สารเคมีป้องกันกำจัดศัตรูพืชติดต่อกันเป็นเวลานานจะนำไปสู่การดื้อยาของแมลงได้ นอกจากนี้ เนื่องจากประเทศไทยไม่สามารถผลิตสารเคมีป้องกันกำจัดศัตรูพืชทุกชนิดได้เองจึงต้องมีการนำเข้าจากต่างประเทศ ในช่วง 5 ปีที่ผ่านมา ได้มีการนำเข้าสารเคมี ปริมาณสูงถึง 37,039 ตัน รวมเป็นมูลค่า 8,761 ล้านบาท ในปี พ.ศ. 2544 มีการนำเข้าเพิ่มขึ้นเป็น 80,166 ตัน และเพิ่มขึ้นจนมีมูลค่า 11,360 ล้านบาท ในปี พ.ศ. 2548 (กรมส่งเสริมการเกษตร, 2547) นอกจาก การใช้สารเคมีป้องกันกำจัดศัตรูพืช ถูกกำหนดโดยอ้อมจากนโยบายของรัฐแล้ว ยังพบว่าการใช้สารเคมีป้องกันกำจัดศัตรูพืชดังกล่าว มีปัจจัยเกี่ยวข้องอย่างใกล้ชิดกับผู้ใช้ คือตัวเกษตรกรเองและแม้ว่าเกษตรกรมีความตระหนักถึงพิษภัยของสารเคมีป้องกันกำจัดศัตรูพืช แต่เกษตรกรส่วนใหญ่ยังคิดว่าไม่สามารถหลีกเลี่ยงการใช้สารพิษเหล่านี้ได้ จากข้อมูลสถิติสาธารณสุข พ.ศ. 2548 พบว่า มี

ผู้ป่วยด้วยโรคจากการประกอบอาชีพ 2,980 รายป่วยจากการถูกพิษยาฆ่าแมลง 1,632 ราย และป่วยด้วยโรค อันเกิดจากพิษของสารอันตรายสารกำจัดศัตรูพืช 1,864 ราย (กองระบาดวิทยา, 2548)

นอกจากนั้นข้อมูลจากสถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทยระบุว่า ประเทศไทยเป็นประเทศหนึ่งที่ใช้สารเคมีป้องกันกำจัดศัตรูพืชมากที่สุดในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ แม้ว่าตัวเลขรายได้จากการส่งออกผลิตผลทางการเกษตรจะเพิ่มสูงขึ้นในแต่ละปี แต่ก็มีการนำไปใช้และสารเคมีป้องกันกำจัดศัตรูพืชเพิ่มมากขึ้นเช่นกันและในประเทศไทยพบว่า จังหวัดในภาคเหนือที่มีการใช้สารเคมีป้องกันกำจัดศัตรูพืชมากที่สุด ได้แก่ จังหวัดเชียงใหม่ ลำพูน เชียงราย แพร่ พะเยา และแม่ฮ่องสอน (สถาบันวิจัยระบบสาธารณสุข, 2547)

การทำความเข้าใจการใช้สารเคมีป้องกันกำจัดศัตรูพืชในภาคเหนือ จำเป็นต้องทำความเข้าใจสภาพพื้นที่และความหลากหลายของผู้คน โดยเฉพาะชนเผ่าต่างๆ ในภาคเหนือ ภาคเหนือเป็นภูมิภาคที่อยู่ตอนบนสุดของประเทศไทยที่มีพื้นที่สูงเป็นจำนวนมาก โดยเฉพาะภาคเหนือตอนบน ครอบคลุมพื้นที่ 85,920 ตารางกิโลเมตร หรือ 1 ใน 5 ของประเทศ มีความสูงจากระดับน้ำทะเลตั้งแต่ 100 เมตร ณ บริเวณที่ราบลุ่มน้ำวัง จนถึง 2,595 เมตร ที่ยอดดอยอินทนนท์ อำเภอจอมทอง จังหวัดเชียงใหม่ มีความลาดชันของพื้นที่ตั้งแต่ตั้งแต่ต่ำกว่า ร้อยละ 1 ถึงร้อยละ 35 แบ่งสัดส่วนตามลักษณะของพื้นที่เป็น 5 ส่วน คือ ที่ลุ่มร้อยละ 9.8 (5,258,451 ไร่) ที่ดอน ร้อยละ 16.7 (8,960,829 ไร่) ที่ลุ่มสลับดอน ร้อยละ 1.2 (643,892 ไร่) ที่สูง ร้อยละ 72 (36,633,517 ไร่) และแหล่งน้ำ ร้อยละ 0.3 (160,973 ไร่) ประกอบด้วยเทือกเขาแดนลาว ถนนธงชัย ผิบน้ำ และเทือกเขาหลวงพระบาง เป็นแหล่งต้นน้ำของแม่น้ำสายหลัก 4 สาย คือ ปิง วัง ยม น่าน ภาคเหนือจึงเป็นแหล่งทรัพยากรที่สำคัญมีความหลากหลายทางชีวภาพที่หล่อเลี้ยงภาคอื่นๆ ทั่วประเทศ มีประชากรที่ประกอบด้วยหลากหลายเผ่าพันธุ์ เช่น เย้า มูเซอ กะเหรี่ยง อีโก้ ลีซู เป็นต้น อาชีพของชนบทพื้นที่สูงคือ การเกษตรกรรม เดิมปลูกข้าว ซึ่งส่วนมากเป็นข้าวไร่ ผักพื้นเมืองต่างๆ ต่อมาพืชที่ปลูกจึงเปลี่ยนแปลงมาเป็นพืชเศรษฐกิจ นอกจากนี้ยังมีผู้ประกอบการบางรายที่อยู่พื้นที่ล่างไปทำการปลูกพืชเชิงพาณิชย์บนพื้นที่สูงอีกด้วย (สำนักวิจัยและพัฒนาการเกษตร, 2540)

สารเคมีป้องกันกำจัดศัตรูพืชทางการเกษตร รวมทั้งปุ๋ยเคมี เป็นอีกปัญหาหนึ่ง โดยเฉพาะสารเคมีป้องกันกำจัดศัตรูพืช ซึ่งมีการนำไปใช้บนพื้นที่สูงที่เป็นแหล่งต้นน้ำลำธารกัน โดยมีการกล่าวอ้างถึง การใช้อย่างผิดวิธีของชาวเขา เนื่องจากส่วนใหญ่อ่านหนังสือไม่ออก จึงไม่สามารถทำความเข้าใจรายละเอียดบนสลากสารเคมีได้

การใช้สารเคมีทำให้สารพิษแพร่กระจายสู่สิ่งแวดล้อม ก่อให้เกิดปัญหาสิ่งแวดล้อม เนื่องจากการฟุ้งกระจายในการใช้สารเคมีป้องกันกำจัดศัตรูพืช รวมถึงการตกค้างของสารเคมีที่อยู่บนพื้นดินและมีการซึมลงไปดิน ทำให้สิ่งมีชีวิตในดิน อากาศและน้ำได้ถูกทำลายไป นอกจากนี้ ยังมีอันตรายต่อสุขภาพของคนที่เกี่ยวข้องทั้งทางตรงและทางอ้อม เมื่อศึกษาถึงชนิดของสารเคมีป้องกันกำจัดศัตรูพืชที่เป็นสาเหตุของการเกิดพิษพบปริมาณตกค้างของสารเคมีปราบศัตรูพืชจากกลุ่มออร์กาโนฟอสเฟต และกลุ่มออร์กาโนคลอรีน ทำให้สารเคมี มีสภาพในการสลายตัวช้าอยู่ในสิ่งแวดล้อมทั่วไป ทั้งในดิน แหล่งน้ำ ตะกอนดิน สัตว์น้ำ รวมทั้งผลผลิตทางการเกษตรที่นำมาบริโภค (กาญจนศักดิ์ ผลบุญ, 2543) และจากการศึกษาของ สุภาณี พิมพ์สมาน ในปี พ.ศ. 2541 กล่าวว่าสารเคมีสามารถเข้าสู่ร่างกายทางตรงนั้นเกิดจากการได้รับสารเคมีระหว่างการใช้ในแปลง เกษตร ส่วนทางอ้อมเกิดจากการได้รับสารเคมีที่ตกค้างในผัก ซึ่งการได้รับพิษเฉียบพลันโดยตรงเป็นอันตรายที่เด่นชัดที่สุดอาจทำให้เสียชีวิตได้ สารเคมีสามารถเข้าสู่ร่างกายได้ 3 ทาง คือ ทางผิวหนัง ทางปาก และการหายใจ ปัญหาพิษภัยของสารเคมีต่อสุขภาพนั้นส่วนใหญ่มีสาเหตุมาจากพฤติกรรมการใช้สารเคมีอย่างผิดวิธีของเกษตรกรทำให้เกิดการเจ็บป่วยได้

มีการศึกษาพบว่าผู้ป่วยจากการได้รับสารเคมีป้องกันกำจัดศัตรูพืช ซึ่งเกิดจากการใช้ที่ไม่ถูกวิธีหรือไม่ระมัดระวังจะทำให้เกิดอันตรายต่อผู้ใช้ ผู้ไม่เกี่ยวข้องและสัตว์ต่างๆ รวมถึงขาดความรู้ความเข้าใจอาจก่อให้เกิดปัญหาต่างๆ อาทิ พิษตกค้างในสิ่งแวดล้อม พิษตกค้างในพืชผล และที่สำคัญคือการเกิดพิษภัยต่อเกษตรกรผู้ใช้สารเคมีป้องกันกำจัดศัตรูพืชโดยตรง อันตรายจะรุนแรงเพียงใดขึ้นอยู่กับชนิดของสารพิษ หนทางที่ได้รับ ปริมาณที่ได้รับและสภาพความแข็งแรงของผู้ได้รับสารเคมี (ปิตพงษ์ เกษตรสมบูรณ์, 2546)

จังหวัดแม่ฮ่องสอน มีพื้นที่ทั้งหมด 7,925,787 ไร่ เป็นพื้นที่ถือครองทางการเกษตรจำนวน 249,025 ไร่ คิดเป็นร้อยละ 3.14 ของพื้นที่ทั้งหมด โดยแยกเป็นที่นา จำนวน 136,844 ไร่ ที่ไร่จำนวน 58,358.50 ไร่ (สำนักงานป่าไม้, 2547) ซึ่งพื้นที่ไร่จะปลูกพืชเศรษฐกิจเป็นส่วนใหญ่ เช่น กระเทียม ถั่วเหลือง ถั่วดิน กะหล่ำปลี ข้าวโพด เผือก ฝรั่ง ซึ่งการปลูกพืชดังกล่าวส่วนต้องมีการใช้สารเคมี

อำเภอปางมะผ้า มีพื้นที่ทั้งสิ้น 345,325 ไร่ หรือ 552.521 ตารางกิโลเมตร พื้นที่ทำการเกษตร 54,821 ไร่ (สำนักงานป่าไม้, 2547) ซึ่งพื้นที่ดังกล่าวได้มีการจับจองเป็นพื้นที่ทำการเกษตรเป็นส่วนใหญ่ พืชเศรษฐกิจที่ปลูกคือ ฝรั่ง เผือก ถั่วแดง ข้าวโพด เป็นต้น

สำหรับหมู่บ้านกีดสามสิบ ตำบลสบป่อง อำเภอปางมะผ้า จังหวัดแม่ฮ่องสอน เป็นหมู่บ้านที่อยู่บนพื้นที่สูง เป็นชาวเขาเผ่าลีซู ซึ่งเป็นอีกหมู่บ้านหนึ่งที่มีการปลูกพืชเศรษฐกิจตลอดปี พื้นที่การปลูกมีมาก ซึ่งมีการลักลอบตัดไม้ทำลายป่าที่กว้างขึ้น และมีการใช้สารเคมีมากขึ้นทุกวัน เพื่อ

เพิ่มผลผลิตทางการเกษตร จากเศรษฐกิจของหมู่บ้านกีดสามสิบ มีการปลูกพืชเศรษฐกิจหมุนเวียนตลอดปีเช่น ฝรั่ง ถั่วแดง ข้าวโพด เป็นต้น จากการปลูกพืชดังกล่าว ทำให้มีรายได้มหาศาล เห็นว่ารายได้ที่มากขึ้นนี้เอง ทำให้กลุ่มเกษตรกรมีการใช้สารเคมีป้องกันกำจัดศัตรูพืชและจากการซักถามข้อมูลพบว่า สาเหตุที่ใช้เนื่องมาจากมีการแนะนำจากกลุ่มพ่อค้าและ เพื่อนทำให้เข้าใจว่าเมื่อใช้สารเคมีป้องกันกำจัดศัตรูพืช ผลผลิต รายได้ก็จะเพิ่มขึ้นด้วย

หมู่บ้านกีดสามสิบมีจำนวนประชากรทั้งหมด 1,050 คน แยกชายจำนวน 543 คน หญิงจำนวน 507 คน และมีกลุ่มที่เป็นวัยแรงงาน ทั้งหมด 380 คน โดยแยกชายจำนวน 196 คน และหญิงจำนวน 194 คน (สรุปบัญชี 1- 8, 2549) นอกจากนี้พบข้อมูล จำนวนผู้ป่วยที่มารับบริการที่สถานอนามัยมีจำนวนที่เพิ่มขึ้น และลักษณะการป่วยมีอาการที่ได้รับพิษจากสารเคมี คือ วิงเวียนศีรษะ ปวดศีรษะ คลื่นไส้อาเจียน เพื่อย และ จากข้อมูลผู้ป่วยที่มารับบริการในสถานอนามัย ปี 2547 จำนวน 5,112 ครั้งต่อปี ปี 2548 จำนวน 5,886 ครั้งต่อปี และปี 2549 จำนวน 6,437 ครั้งต่อปี คิดเป็นกลุ่มวัยแรง คือ ปี 2547 จำนวน 2,477 ครั้งต่อปี ปี 2548 จำนวน 3,742 ครั้งต่อปี และปี 2549 จำนวน 4,150 ครั้งต่อปี คิดเป็นร้อยละ 48.45, 63.57 และ 64.47 ตามลำดับ (สำนักงานสาธารณสุขอำเภอปางมะผ้า รายงานผู้ป่วย สปก. 01, 2547 – 2549)

ในการมารับบริการรักษาพยาบาลทั่วไปที่สถานอนามัยบ้านกีดสามสิบ ส่วนใหญ่มีการมารับบริการมากในต้นฤดูฝน ถึงปลายฤดูฝน (เดือนพฤษภาคม ถึง ปลายเดือนตุลาคม) มีจำนวนผู้มารับบริการรักษาพยาบาลทั่วไป ในปีงบประมาณ 2548 และ 2549 จำนวน 1,982 ครั้ง คิดเป็น ร้อยละ 52.94 และ 2,876 ครั้ง คิดเป็นร้อยละ 69.30 ของจำนวนครั้งทั้งหมดที่มารับบริการรักษาพยาบาลทั่วไปตามลำดับ ส่วน เดือน มีนาคม ถึงเดือน เมษายน มีจำนวนผู้มารับบริการรักษาพยาบาลทั่วไป ในปีงบประมาณ 2548 และ 2549 จำนวน 1,439 ครั้ง คิดเป็นร้อยละ 38.45 และ 985 ครั้ง คิดเป็นร้อยละ 23.73 ของจำนวนครั้งทั้งหมดที่มารับบริการรักษาพยาบาลทั่วไป ตามลำดับ (สำนักงานสาธารณสุขอำเภอปางมะผ้า รายงานผู้ป่วย สปก. 01, 2548-2549) อาการที่มารับบริการรักษาพยาบาลเป็นอาการที่สัมผัสกับสารเคมี พบว่า ปีงบประมาณ 2549 มีอาการคันตามผิวหนังจำนวน 367 ครั้งต่อปี คิดเป็นร้อยละ 18.51 วิงเวียนศีรษะ จำนวน 702 ครั้งต่อปี คิดเป็นร้อยละ 35.41 คลื่นไส้อาเจียน จำนวน 571 ครั้งต่อปี คิดเป็นร้อยละ 28.80 และปวดศีรษะ จำนวน 219 ครั้งต่อปีคิดเป็นร้อยละ 10.04 (สำนักงานสาธารณสุขอำเภอปางมะผ้า รายงานผู้ป่วย 504, 2549) ในอดีตมีการปลูกฝิ่นเป็นอาชีพหลัก และต่อมาหน่วยงานภาครัฐได้มีการสำรวจพื้นที่และมีการทำลายพื้นที่ปลูกฝิ่น ในระยะต่อมารัฐบาลได้มีการเสริมการเพาะปลูกพืชเศรษฐกิจให้ประชากรแทนการปลูกฝิ่นเดิม ปัจจุบันประชากรประกอบอาชีพเกษตรกรรมเป็นส่วนมาก เช่น การทำไร่ การปลูกพืชเศรษฐกิจ ซึ่งการปลูกพืชต่างๆ มักประสบปัญหาจากการระบาดของโรคพืชและแมลงเข้าทำลาย

ศัตรูพืช เพราะลักษณะภูมิอากาศเป็นอีกปัจจัยหนึ่งที่เอื้อต่อการเจริญเติบโตของแมลงศัตรูพืช เกิดความเสียหายทางการเกษตร และเริ่มมีการใช้สารเคมีป้องกันกำจัดศัตรูพืชมากขึ้นเพื่อให้ได้ผลผลิตทางการเกษตรที่ดี รวมทั้งขาดความรู้ความเข้าใจในการใช้สารเคมีซึ่งมีผลต่อสุขภาพ และสิ่งแวดล้อมในพื้นที่

การศึกษาครั้งนี้ ผู้ศึกษาสนใจเกษตรกรบนพื้นที่สูง คือชาวเขาเผ่าลีซู ที่ใช้สารเคมีป้องกันกำจัดศัตรูพืช ซึ่งยังไม่มีใครศึกษาวิจัยอย่างเจาะจงในชาวเขาเผ่าลีซู เนื่องจากเป็นหมู่บ้านที่ห่างไกล รวมทั้งผู้ศึกษาวิจัยเป็นผู้ปฏิบัติงานในพื้นที่นี้ จึงต้องการทำความเข้าใจสถานการณ์และพฤติกรรมการป้องกันตนเอง รวมทั้งการใช้สารเคมีปราบศัตรูพืช ซึ่งผลการศึกษาจะเป็นการส่งเสริมให้ประชาชนมีความรู้ความเข้าใจถึงวิธีการใช้สารเคมีที่ถูกต้อง รวมทั้งการเฝ้าระวังและควบคุมคุณภาพสิ่งแวดล้อมของเกษตรกร เพื่อให้ครอบครัว ชุมชน มีคุณภาพชีวิตและสภาพแวดล้อมที่ดีในการดำรงชีวิตที่ผาสุกต่อไป

วัตถุประสงค์ของการศึกษา

1. เพื่อศึกษาสถานการณ์การใช้สารเคมีป้องกันกำจัดศัตรูพืชของชาวเขาเผ่าลีซู
2. เพื่อศึกษาพฤติกรรมการใช้สารเคมีป้องกันกำจัดศัตรูพืชของชาวเขาเผ่าลีซู

คำถามการวิจัย

1. มีเงื่อนไขหรือปัจจัยใดที่ทำให้ชาวเขาเผ่าลีซูใช้สารเคมีป้องกันกำจัดศัตรูพืช
2. ชาวเขาเผ่าลีซูมีรูปแบบในการป้องกันและปฏิบัติตัวอย่างใดบ้าง เมื่อต้องมีการสัมผัสสารเคมีป้องกันกำจัดศัตรูพืช

ขอบเขตของการวิจัย

การศึกษาครั้งนี้ศึกษาเกี่ยวกับสถานการณ์และพฤติกรรมการใช้สารเคมีป้องกันกำจัดศัตรูพืชทางการเกษตรของชาวเขาเผ่าลีซู หมู่บ้านกุดสามสิบ ตำบลสบป่อง อำเภอปางมะผ้า จังหวัดแม่ฮ่องสอน ซึ่งเก็บข้อมูลโดยใช้แบบสัมภาษณ์เชิงลึก ในกลุ่มเกษตรกรที่ใช้สารเคมีป้องกันกำจัดศัตรูพืช โดยทำการศึกษาระหว่างเดือน มิถุนายน 2550 ถึงเดือน พฤศจิกายน 2550

คำจำกัดความที่ใช้ในการวิจัย

สถานการณ์ หมายถึง เหตุการณ์ในปัจจุบันและการเปลี่ยนแปลงที่คาดว่าจะเกิดขึ้นในอนาคต เกี่ยวกับพฤติกรรมการใช้สารเคมีป้องกันกำจัดศัตรูพืช

สารเคมีป้องกันกำจัดศัตรูพืช หมายถึง สารสังเคราะห์ตามกระบวนการทางเคมีที่เกษตรกรนำมาใช้ป้องกันกำจัดศัตรูพืช ได้แก่ สารเคมีป้องกันกำจัดวัชพืช แมลงและโรคพืชศัตรูพืชต่างๆ

พฤติกรรมการใช้สารเคมีทางการเกษตร หมายถึง ความรู้ การรับรู้ ความตระหนัก การปฏิบัติตามคำแนะนำในฉลากกำกับยา การเลือกเวลาที่ฉีดพ่น การปฏิบัติตนก่อนใช้ ระหว่างใช้ และหลังการใช้ ตลอดจนการจัดเก็บเครื่องมืออุปกรณ์ ขวด ซอง และกระป๋องสารเคมี

ชาวเขาเผ่าลีซู หมายถึง ประชาชนที่อยู่อาศัยในพื้นที่สูงบ้านก๊อดสามสิบ อำเภอปางมะผ้า ซึ่งเป็นกลุ่มวัยแรงงานที่มีอายุ 15-59 ปี